

Bartoňková, Dagmar

Střídání prózy a verše v díle Lukianově

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1971, vol. 20, iss. E16, pp. [253]-261

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/110279>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

DAGMAR BARTOŇKOVÁ

STRÍDÁNÍ PRÓZY A VERŠE V DÍLE LUKIANOVĚ

Pro zkoumání prosimetra, tj. střídání prózy a verše, typického pro tzv. menippskou satiru, je neobyčejně cenné dílo řeckého sofisty, satirika a pamfletisty 2. stol. n. l. Lukiana, neboť při nedochování díla Menippa z Gadar je Lukianos prvním řeckým autorem, který vskutku v neobvyklé míře prosimetra užívá (o předmenippovských počátcích prosimetra v řecké literatuře srov. naši stat' ve SPFFBU E 14, 1969, str. 59—71). Dílo Lukianovo bylo předmětem zájmu celé řady badatelů, chceme-li ovšem v tomto článku věnovat pozornost speciálně prosimetru u tohoto autora, je nezbytné, abychom se zmínili zejména o publikaci R. Helma Lucian und Menipp, Leipzig und Berlin 1906. Jde o důkladný pokus rekonstruovat Menippovy práce na základě Lukiana a právě v míšení prózy a veršů spatřuje Helm jeden z menippovských elementů Lukianem přejatých. Rozebírá patnáct vybraných Lukianových spisů a některé z těchto rozborů obsahují i úvahy o míšení prózy a veršů. Děje se tak především u dialogů Icaromenippus, Iuppiter Tragoedus, Symposium, Piscator s. Reviviscentes a Somnium s. Gallus. Helm dochází k závěru, že charakteristického sklonu k prokládání prózy verši, který má ještě silněji zdůraznit živost líčení, o niž se kynikové snaží, nepoužívali kynikové pouze k potvrzení nějaké životní moudrosti, ale že často šlo o parodování, především o parodování bohů a filosofů. Upozorňuje zejména na parodování Homéra v dialogu Iuppiter Tragoedus a v Symposiu, kde Lukianos kromě Homéra užívá Pindara, Hesioda, Anakreonta, Sofoklea a Euripida, dále v Piscator s. Reviviscentes (zde jde zvláště o Homéra, Euripida a Aristofana), Charon s. Contemplantes (tu slouží homérské verše i jako zaklínací formule), Fugitivi nebo Somnium s. Gallus. Verše, jak o tom hovoří Helm, nebyly jen pouhými citáty ani ne příležitostnou integrovanou součástí autorova projevu, nýbrž sloužily k vyjadřování samotného děje, přičemž Helm připouští, že na Menippa mohli zapůsobit různí pouliční šprýmaři a mimové. Skutečnost, že se nejčastěji setkáváme s verši z Homéra a Euripida vysvětluje tím, že právě tito básníci byli mezi lidem nejoblíbenější.

Na rozdíl od Helma, pro něhož stálo zkoumání formy dialogů přece jen na okraji zájmu, klademe si v této stati za cíl obrátit svou pozornost ke všem Lukianovým spisům, v kterých se prosimetrum vyskytuje a pokusit se o zjištění, jakým způsobem Lukianos zapojoval verše do prozaického okolí, abychom si tak mohli učinit ucelený obraz o postavení a funkci prosimetra v Lukianově díle.

Při svém rozboru vycházíme z vydání Luciani Samosatensis opera I—III, ed. C. Iacobitz, Lipsiae 1866—67 — doposud jediné kompletní edice Lukiana. Probrali jsme 79 spisů (nepočítáme tři básně obsažené na konci 3. svazku, zahrnujeme sem

však i ta díla Iacobitzova vydání, u nichž jsou jisté pochybnosti o Lukianově autorství), z tohoto počtu se prosimetrum vyskytuje v 44 dílech. Jak ukazuje přiložená tabulka, v největší míře se verše vyskytují v dílech Alexander (26×), Amores (17×), Philopatris (14×), Iuppiter Tragoedus (13×), Piscator (13×) a Icaromenippus (10×). Na naší tabulce je možno rovněž sledovat celkový počet veršů v tom či onom Lukianově spise a pro lepší srovnání uvádíme také rozsah jednotlivých spisků udáním počtu stran Iacobitzova vydání.

Název díla	Počet prosimetrických míst	Počet veršů	Rozsah díla ¹
Alexander s. Pseudomantis	26	55	II 115—143
Iuppiter Tragoedus	22	53	II 348—376
Amores	17	44	II 207—238
(Philopatris) ²	14	34	III 411—425
Piscator s. Reviviscentes	13	20	I 247—274
Icaromenippus	10	12	II 401—421
Symposium	9	20	III 322—341
Menippus s. Necyomantis	9	12	I 180—204
Pro lapsu inter salutandum	9	10	I 328—334
De parasito	8	17	III 25—52
Charon s. Contemplantes	6	13	I 205—222
Demosthenis encomium	5	12	III 364—384
De saltatione	5	7	II 143—170
Apologia pro mercede conductis	5	6	I 319—327
Pro imaginibus	5	5	II 251—265
Somnium s. Gallus	4	6	II 377—401
Hercules	4	5	III 129—132
De mercede conductis	4	5	I 292—319
Adversus indoctum	4	5	III 139—153
Nigrinus	4	4	I 12—28
Verae historiae 1. 2.	3	4	II 30—74
Iuppiter Conflutatus	3	4	II 338—348
Calumniae non temere credendum	3	4	III 154—166
De astrologia	3	3	II 187—195
De Luctu	3	3	III 77—84
De morte peregrini	2	15	III 271—287
Fugitivi	2	12	III 287—301
Demonax	2	4	II 195—206
Muscae encomium	2	4	III 135—139
Timon	2	3	I 33—58
Dialogi mortuorum	2	3	I 136—190
Historia quomodo conscribenda	2	2	II 1—30
De dipsadibus	1	4	III 205—209
Somnium s. Vita Luciani	1	2	I 1—8
Prometheus s. Caucasus ³	1	2	I 62—71
Pseudologista s. De apophrade	1	2	III 166—181
Prometheus es in verbis	1	1	I 8—12
De Sacrificiis	1	1	I 222—229
Hermotimus	1	1	I 334—390
Scytha s. Hospes	1	1	I 404—410
Lexiphanes	1	1	II 171—182
Macrobii	1	1	III 193—201
Dissertatio cum Hesiodo	1	1	III 209—213
De Syria dea	1	1	III 341—363

V zásadě mají verše v Lukianově díle — jak to zdůraznil již Helm — dvojí podobu: buďto mají formu citací s širokou škálou funkčních rozdílů, anebo próza přechází bezprostředně do veršů.

Pokud jde o citace, je třeba mezi ně řadit různé básnické reminiscence, příp. věštby, které Lukianos čtenáři předkládá v jejich originální veršové podobě, aniž by jim bylo možno přisuzovat funkci stylisticky relevantního prosimetra, i když na druhé straně samotná míra použití těchto citací může mít jistý stylistický význam.

Jméno básníka bývá zpravidla uváděno bezprostředně před citovaným veršem, jindy je lze vyrozumět z předcházejícího či následujícího textu (např. II 403 /Amores/), v některých jiných případech odkaz na autora vůbec chybí (např. I 775 /Hermotimus/), anebo je autor zmiňován pouze nepřímou a používá se tu obecných označení jako

ὁ κομικὸς ποιητῆς ἔφη (III 98 /Muscae encomium/),
καὶ τῶν ποιητῶν λεγόντων (II 725 /Somnium s. Gallus/),
ἐκεῖνο λαμβεῖον (I 710 /Apologia/), *ἐκεῖνα τὰ λαμβεῖα* (I 717 /Apologia/),
μετὰ τὴν θαναμαστὴν τραγωδίαν λέγουσαν (I 712 /Apologia/),
κατὰ τὸν ποιητὴν ἐκεῖνου (I 869 /Scytha/) apod.

Jako zvláštní případ citace lze uvést místo z dialogu Juppiter Trag. (II 649), kde Zeus vyzývá Herma, aby přednesl Homérovy verše, a Hermés tak ve své odpovědi činí, anebo v témž dialogu (II 713), kdy Alektryon na vyzvání cituje Pindara.

Rozlišit, kdy jsou verše jen skutečnou citací a kdy se už stávají přímým nositelem děje, je leckdy velmi obtížné. Někdy totiž verše formálně působí jako citace, ve skutečnosti však v nich děj pokračuje a odkazem na autora, zpravidla Homéra, se tu vlastně jen zdůvodňuje použití vhodného verše, který mluvčímu právě vytanul na mysli. Jde o místa jako (I 8 /Somnium/):

ἵνα γὰρ καθ' Ὀμηρον εἶπω
θεῖός μοι ἐνύπνιον ἦλθεν ὄνειρος
ἀμβροσίην διὰ νύκτα
ἐναργῆς οὕτως, ὥστε μηδὲν ἀπολείπεσθαι τῆς ἀληθείας.

Srov. i I 188 (Prometheus)

Ἔοικας, ὦ Ἑρμῆ, καὶ σὺ κατὰ τὸν Ὀμηρον
«ἀνατίων αἰτιάσασθαι»,

nebo I 195 (Prometheus)

καὶ δὴ κατὰ τὸν ποιητικὸν λόγον
«γαῖαν ὄδει φύρας»
καὶ διαμαλάξας ἀνέπασσα τοὺς ἀνθρώπους... .

Naopak nacházíme v I 187 (Prometheus) nejprve „prosimetrický“ výrok

τὸν Δία δὲ παραλογίσασθαι ὅστ᾽
»καλύψας ἀργέτι δημῶ«

a pak teprve následuje Lukianovo *μέμνημαι γὰρ Ἡσιόδου νῆ Δί, οὕτως εἰπόντος*, formulované jako dodatečná poznámka.

Forma třebas jen nepřímé citace je už pak zcela potlačena v případech j. Amores II 450/451, kde prozaické vyprávění o Orestovi a Pyladovi přechází místy do veršů, aniž se jejich původ uvádí:

τῆς γοῦν Ταυρικῆς γῆς ἐπιβαίοντας εὐθὺς ἡ μητροκτόνος αὐτοῦς
Ἐρινὸς ἐξενοδόχησε, καὶ ... ὁ μὲν ὑπὸ τῆς συνήθους μανίας
πεσῶν ἔκειτο, Πυλάδης δὲ
ἀφρόν τ' ἀπέψα σώματός τ' ἐτημέλει
πέπλου τε προῦκάλυπτεν εὐπήκτους ὑφάς,
οὐκ ἔραστοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ πατρός ἐνδεικνύμενος ἦθος...
ἀπωθεῖται δὲ τὰς ἐπιστολὰς Ὁρέστης ὡς Πυλάδου λαβεῖν
ἀξιωτέρον, μόνον οὐκ ἔραστῆς ἀν' ἐρωμένον γενόμενος·
τὸ γὰρ σφαγνῆναι τόνδ' ἐμοὶ βάρος μέγα·
ὁ ναυστολῶν γὰρ εἰμ' ἐγὼ τὰς συμφορὰς.
καὶ μετ' ἄλλῃον φησί,
τῶδε μὲν δέλτον δίδου·
πέμψω γὰρ Ἄργος, ὥστε σοι καλῶς ἔχειν·
ἡμᾶς δ' ὁ χεῖρῶν κτεινέτω.

Zejména přímé uvedení Orestova výroku slovesem φησι tu naznačuje, že jde o verš z tragédie, a vzdělaný starověký čtenář to tak asi cítil, ale zejména v první části zmíněného místa přechází próza ve verš bez jakéhokoli formálního uvození.

Takovéto verše jsou již nesporně plnohodnotným nositelem děje a tvoří ústrojnou součást autorova výkladu. Z hlediska obsahového bývají u Lukiana tato místa dvojího typu. Někdy veršové partie autorovu argumentaci spíše pouze podepírají či rozvíjejí, takže jsou sice organickým způsobem zapojeny do textu, nejsou tu však elementem obsahově zcela nepostradatelným. Tak je tomu např. v I 197 (Prometheus):

... ὅτι δὲ καὶ χρήσιμα ταῦτα γεγένηται τοῖς θεοῖς, οὕτως ἂν μάθοις, εἰ ἐπιβλέψειας ἅπασαν τὴν γῆν ... πόλεσι καὶ γεωργίαις καὶ φυτοῖς ἡμέροις διακεκοσμημένην ... ἀπανταχοῦ δὲ βωμοδὸς καὶ θυσίας καὶ ναοὸς καὶ πανηγύρεις·

μεσται δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγνυαί,
πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραί.

Na uvedeném místě hovoří Prometheus o uctívání bohů a zvláště Dia, téhož verše užívá potom i Zeus v II 780 (Icaromenippus) v následující souvislosti:

... ἦν γὰρ ποτε χρόνος, ὅτε καὶ μάντις ἐδόκουν αὐτοῖς καὶ
ιατρὸς καὶ πάντα ὅλως ἦν ἐγώ,

μεσται δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγνυαί,
πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραί·

Srov. dále např. i II 740—741 (Somnium s. Gallus) aj.

Jde často opět o okřídlená rčení známá ze starých básníků. Uvedme si dále např. I 153—154 (Timon):

... ἀλλὰ μὴν χρυσίον ἐστὶν ἐπίσημον, ὑπέρυθρον, βαρὸν καὶ τὴν πρόσοψιν
ὕπερῆδιστον.

ὃ χρυσέ, δεξιῶμα κάλλιστον βροτοῖς·
αἰθόμενον γὰρ πῦρ ἄτε διαπρέπεις καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν.

nebo II 776 (Icaromenippus):

*Ἔσται ταῦτα, ἦν δ' ἐγώ, καὶ ἅμα πρὸς τὸ ἄναντες ἔτεινον τὴν ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ,
ἐνθα μὲν οὔτε βοῶν οὔτ' ἀνδρῶν φαίνεται ἔργα·*

či pouze okřídlené obraty tvořící jen část verše, např. I 202 (Prometheus):

... ὁπότεν ἐς τὸν οὐρανόν ἢ κνῖσα παραγίνηται «ἐλισσομένη περὶ καπνῶ».

V některých případech, jak jsme to již viděli ve spisku Amores, tvoří však verše natolik jednolitou součástí textu autorova vyprávění nebo argumentace v nich natolik bezprostředně pokračuje, že jejich případné vypuštění nepřichází vůbec v úvahu. Jako typické ukázky takového zapojení veršů do děje lze uvést např. I 666 (De mercede conductis), II 213 (Alexander...), II 774 (Icaromenippus), II 776—777 (Icaromenippus), III 497 (Demosthenis encomium), III 598—601 (Philopatris) apod. Toto zapojení nabývá po stránce formální různých podob. Tak v I 666 (De mercede conductis) je verš zapojen do vedlejší věty uvozené ještě v předchozím prozaickém textu spojkou *ἐπειδὴν*.

*ἐπειδὴν δὲ
πολλὰς μὲν ἀύπνους νύκτας λαύσης
ἤματα δ' αἱματόεντα
διαγάγης, οὐ μὰ Δία τῆς Ἑλένης ἔνεκα οὐδὲ τῶν Πριάμου Περγάμων, ἀλλὰ
τῶν ἐλπίζομένων πέντε ὀβολῶν, ...*

nebo v I 468 (Menippus s. Necyomantia):

*ἐμβαλόμενοι οὖν ἅπαντα τὰ παρεδκευασμένα οὕτω δὴ καὶ αὐτοὶ
βαίνομεν ἀχνόμενοι, θαλερόν κατὰ δάκρυ χέοντες.,*

kde je přísudek vyjádřen básnicky známým homéřským veršem.

Často však tvoří verš samostatnou větu, v níž děj pokračuje. Např. v I 470 (Menippus s. Necyomantia):

*εὐθὺς οὖν ἅπαντα ἐκεῖνα ἐσαλεύετο καὶ ὑπὸ τῆς ἐπωδῆς τοῦδαφος
ἀνερρήγνυτο καὶ ἡ ὕλακὴ τοῦ Κερβέρον καὶ πόρρωθεν ἢ οὔετο καὶ τὸ
πρᾶγμα ὑπερκατηφές ἦν καὶ σκνυθροπόν.
ἔδδειδεν δ' ὑπένερθεν ἀναξ ἐνέρων Ἀιδωνεύς.*

Srov. i III 931 (De luctu):

ὡς ἄρα μιν εἰπόντα τέλος θανάτοιο κάλυψε,

kde se veršem uzavírá předchozí vypravování. Srov. dále např. i II 790 (Icaromenippus):

ἦ καὶ κνανέησιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων.

Jindy veršem naopak nové vypravování začíná, např. v II 785 (Icaromenippus):

*ἄλλοι μὲν ὅρα θεοὶ τε καὶ ἀνέρες ἵπποκορυσταὶ
εὐδον παννύχιοι, ἐμὲ δ' οὐκ ἔχε νήδυμος θῆπος·
ἀνελογιζόμεν γὰρ πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, μᾶλλον δὲ ἐκεῖνα, πῶς...*

Veršem — opět zpravidla známým — je dotazována určitá osoba na svůj původ v III 612 (Philopatris)

*μετὰ δὲ τὰ ἤροντό με,
τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν, πόθι τοι πόλις τοκῆς;*

anebo se zase jiná osoba určitým veršem o svém původu vyjadřuje, j. v II 767 (Icaromenippus)

*ὁ δέ, Θάρρει, φησίν, ὦ Μένιππε,
οὔτις τοι θεός εἰμι, τι μ' ἀθανάτοισιν εἰσκεις;
ὁ φυσικός οὐτός εἰμι Ἐμπεδοκλῆς·*

Jindy prostě oslovená osoba odpovídá v rozhovoru veršem: Tak je tomu např. v I 147 (Timon), III 596—597 (Philopatris), zčásti i v III 617 (Philopatris). Zvláště často se verše vyskytují v rozhovoru Triefóna a Kritóna v III 598nn. (Philopatris).

Viděli jsme, jak Lukianos vplétal jeden či několik veršů do prozaického kontextu. V několika případech jde Lukianos tak daleko, že část určitého díla píše výhradně ve verších. Tak je tomu např. v Iuppiter Trag. (II 642nn.), kdy Hermés, Athéna, Zeus a opět Athéna, Zeus hovoří na začátku dialogu toliko ve verších a teprve po 17 verších začne Héra hovořit v próze. Zeus jí pak opět odpovídá veršem. Podobně je tomu v dialogu Menippus s. Neczyomantia (I 455nn.), kde probíhá prvních pět Menippových vystoupení rovněž pouze ve verších — potom však Menippus přechází do prózy a veršů již užívá v poměrně rozsáhlém prozaickém kontextu méně často —, nebo v kratším úseku díla Fugitivi (III 381n.), kde se najednou postavy začnou mezi sebou bavit také jen ve verších a občas jsou zde krátké prozaické úseky, které mají více méně spojovací roli. Není bez zajímavosti povšimnout si — alespoň v těch dialozích, kde je výskyt veršů častější —, které postavy užívají veršů ve větší míře. Kdežto v některých z dialogů, jako jsou např. Amores, Philopatris, Demostenis encomium, Somnium s. Gallus, není rozdíl v užívání veršů mezi jednotlivými hovořícími osobami nijak výrazný, v jiných dialozích jsou tyto rozdíly markantní. Pozornosti si z tohoto hlediska zaslouží zmíněný již spis Iuppiter Tragoedus, kde vystupují Hermés, Athéna, Zeus, Héra, Afrodíté, Kolossos, Mómos, Poseidón, Apollón, Heraklés, Hermagorás, Timoklés a Dámis a na 28 stranách teubnerského vydání se tu na více než 20 různých místech objevují verše v celkovém počtu 53. Bylo již řečeno, že veršovaný rozhovor bohů přerušila prozaickým výkladem až Héra, která veršů nikdy nepoužívá. Nejčastěji zde hovoří ve verších Zeus (naproti tomu v dialogu Iuppiter Confutatus, kde vystupuje Zeus a Kyniskos, hovoří ve verších pouze Kyniskos), a to sedmkrát, celkem v 10 verších. Počtem veršů ho předčí jen Hermés (11 veršů), avšak u něho jsou verše nahromaděny jen na třech místech; podobně bohyně Athéna pronáší na třech místech dohromady 7 veršů, či Dámis, který užívá celkem 7 veršů na 4 různých místech. Třikrát se objevuje po jednom verši u Móma a u Apollóna, kdežto u Hermagory, který hovoří jen velmi málo, čteme na jediném místě hned osm veršů. Ostatní postavy dialogu ve verších nehovoří, přitom ovšem Afrodíté, Kolossos a Poseidón vystupují v dialogu — podobně jako zmíněný již Hermagorás — jen několikrát.

Vkládání veršů do úst těm či oněm osobám v jednotlivých dialozích nebylo asi náhodné, a mělo — kromě záměru stylistického — do jisté míry charakterizovat postavy. Ukazuje to např. i dialog Icaromenippus, kde hovoří ve verších výhradně Menippus, a druhá postava dialogu, Hetairos, mluví jen v próze, nebo citovaný

dialog Menippus s. Necyomantia, kde užívá veršů rovněž jen Menippus, zatím co jeho partner Filonides hovoří v próze. Toliko Lykinos (jde vlastně o Lukiana) užívá veršů v dialozích Symposium, De saltatione, Pro imaginibus. Pouze Lukianos hovoří ve verších v dialogu Nigrinos, a též osoba spolu se Sókratem, Platónem a Parrésíadem používá verše i v dialogu Piscator s. Reviviscens, v němž řada jiných filosofů — mezi nimi i Diogenés — hovoří zásadně v próze. K zmíněné charakterizaci jednotlivých postav však zřejmě nedocházelo v rámci celého Lukianova díla, nýbrž pouze v rámci jednotlivých dialogů, jak by tomu nasvědčovala zmíněná již různorodost Diova hovoru v dialozích Iuppiter Trag. a Iuppiter Conf., či skutečnost, že např. v celé řadě dialogů neuvádá vůbec veršů Charón, jenž však v samotném dialogu Charon používá najednou veršů ve větší míře než Hermés (ten v dialogu Iuppiter Trag. užil největšího počtu veršů) a zapojuje je do děje těsněji než on. Proti tomu nelze asi argumentovat ani Menippem, který užívá často veršů v dialogu Menippus či Icaromenippus, neboť i on hovoří v mnoha částech díla Dialogi Mortuorum jen v próze.

Ve většině případů je u Lukiana každé jednotlivé veršové místo čerpáno z jednoho staršího básníka, vyskytují se však i případy, kdy komplex Lukianových veršů, obsahově celkem jednotný, představuje vlastní příležitostnou a bezprostřední montáž z několika různých básnických míst. Tak je tomu např. v dialogu Charon (I 520), kde Lukianos spojuje dohromady několik míst z Homéra (Il. IX 320, Od. X 521, XI 573), hovořících o tom, jak smrt odstraňuje rozdíly mezi mocnými i obyčejnými lidmi; původní verše Homérovy jsou tu však dosti změněny. Typicky lukianovský je i způsob, jakým se tu dovidáme, že inspirací byl Homér, když tu totiž Hermés Charóntovi na jeho veršování v próze odpovídá:

Ἡράκλεις, ὡς πολὺν τὸν Ὀμηρον ἐπαντλεῖς.

Srov. i II 642—643 (Iuppiter trag.), kdy v pětiveršovém vystoupení Athény je obsaženo osm míst z Homéra:

*Ναὶ πᾶτερ ἡμέτερε, Κρονίδη, ἔπατε κρειόντων (Od. I 45, 81, XXIV 473)
γουνούμαί σε (Il. XXI 74, Od. XXII 312) θεὰ γλαυκῶπις (Od. I 44) τρι-
τογένεια (Il. IV 515)
ἔξαυδα, μὴ κεύθε νόω, ἵνα εἶδομεν (Il. I 363) ἤδη,
τίς μῆτις δάκνει σε κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν (Il. I 193)
ἤτι βαρὺ στενάχεις (srov. Il. I 364) ὄχρος τέ σου εἶλε παρειάς (srov. Il. III 35).*

Autor však často také střídá verše z různých básníků, jako je tomu např. ve zmíněném již dialogu Menippus s. Necyomantia (I 455nn.), kde jsou vedle Homéra verše z Eurípida i Lukianovy verše vlastní.

Způsob Lukianova zacházení s verši starších autorů, jak jsme o něm hovořili v předešlých odstavcích, přináší s sebou ovšem i to, že obsahová souvislost, v níž tento spisovatel zapojuje verše do svého prozaického kontextu, bývá leckdy poněkud posunuta vzhledem k obsahové souvislosti původní. Tak např. v I 510 (Charon) Lukianos vhodně užívá Homérova verše, třebaže mu jde o ostrov Samos a ne o Ogygii, jako tomu bylo u Homéra.

Od užití veršů za takovýmto účelem, je pak ovšem už velmi blízko k jinému jevu, pro „menippskou satiru“ typickému, totiž k vtípnému parodování různých básníků, především však opět Homéra. Občas přitom původní verše doznávají větší či menší změny. Tak srov. např. u Lukiana I 499—500 (Charon):

*τίς γὰρ δδ' ἐστὶ πάχιστος ἀνὴρ ἢς τε μέγας τε,
ἔξοχος ἀνθρώπων κεφαλὴν καὶ εὐρέας ὤμους;*

a Homéra II. III 226:

τὶς τ' ἄρ, ὄδ' ἄλλος Ἀχαιοὺς ἀνήρ ἤύς τε μέγας τε,
ἔξοχος Ἀργείων κεφαλὴν τε καὶ εὐρέας ὤμους.

Ještě výrazněji se to jeví na příkladě z dialogu Piscator, I 570nn., na který poukázal již Helm:

I 570: ὡς πῆρῃ πῆρηφιν ἀρηγη, βάκτρα δὲ βάκτροις.

Hom. II. II 363: ὡς φρήτηρ φρήτηφιν ἀρήγη, φύλα δὲ φύλοις.

Takové volné zacházení s Homérem předpokládalo ovšem skutečně dokonalou znalost básníkovy díla a je to u Lukiana zřejmě dědictví kynické školy, v níž, jak známo, vzkvétala homérská studia. Kynikové Homérový verše nejen chválili, ale v hojně míře jich používali a parodovali je, a dokonce již u nich bylo běžné tzv. „accomodatio versuum“, vtipné uzpůsobování Homérových veršů tak, aby vyjadřovaly něco zcela jiného, než co měl Homér původně na mysli. Pokusy o homérské parodie jsou doloženy již u Platona, parodie kyniků však byly daleko hrubší a protože Lukianos, třebaže myšlení kyniků neodpovídalo zcela přesně jeho povaze, byl velmi poplatný vlivu kynika Menippa z Gadar, spatřujeme stejný obraz i v jeho díle. Homér je mu bezednou studnicí, ze které čerpá, aby upoutal pozornost nejšířších čtenářských vrstev, i když mu to ovšem nikterak nebrání, aby se o tomto básníku vyjadřoval slovy jako např. v II 627 (Juppiter Confutatus):

Ὀδοῦν ὀπτόταν ὁ αὐτὸς "Ὀμηρος ἐν ἑτέρῳ μέρει τῆς ποιήσεως λήγη,
μὴ καὶ ὑπὲρ μοῖραν δόμον" Αἰδος εἰσαφίκηαι,
καὶ τὰ τοιαῦτα, ληρεῖν δηλαδὴ φήσομεν τότε αὐτόν.

Avšak jako se ani kynikové neomezovali pouze na Homéra, tak si i Lukianos, jak na to ukázal již Helm, vypůjčoval verše z Euripida, Pindara, Aristofana, Hesioda, Aischyla, Anakreonta, Sofokla, Menandra. A mohli bychom zde citovat ještě i řadu dalších autorů, jako např. Arata, Filemona, Antimacha, Theognida, Alexida, Achaia, Kallimacha. Na některých místech nejsme vůbec s to autora veršů přesně určit (např. III 98; III 137) a v několika případech se považuje za jejich původce dokonce sám Lukianos (např. I 456, řádek 10. a 13.; nebo I 469 či I 486), což ovšem byla rovněž praxe běžná u kynických spisovatelů.

Viděli jsme tedy, že vkládání veršů do prozaického kontextu má u Lukiana velmi pestrý charakter a že vedle míst, kde jsou verše pouhou citací, plní vkládané verše v Lukianově díle velmi často výraznou funkci stylistickou, totiž oživovat prozaická vypravování především různými vhodnými a vtipnými reminiscencemi na známá místa starších básníků, a to s více či méně parodickým zabarvením. Srovnáme-li po této stránce Lukiana, který — jak již bylo řečeno — po nedochovaném díle Menippově porušuje jako první ve větší míře „čistotu“ prozaického stylu v řecké literatuře do té doby v zásadě dodržovanou, s Platonem (prosimetru u Platona jsme věnovali pozornost rovněž v citovaném článku ve *SPFFBU* E 14 [1969], str. 59-71), jeví se jako nepochybné, že to, co bylo u Platona přece jen jevem ne tak častým, to se stává u Lukiana vědomým stylistickým prostředkem plně poplatným své době.

1 Rozsah jednotlivých Lukianových spisů uvádíme pro lepší ilustraci ve stránkách Iacobitzova vydání, zatím co při citacích označujeme konkrétní místa paginami.

2 Závorkou označujeme v naší tabulce ta díla, u nichž se pochybuje o Lukianově autorství, avšak jsou zahrnuta do Iacobitzovy edice.

3 V textu se vyskytuje řada „půlveršů“, které v naší tabulce nezachycujeme.

ЧЕРЕДОВАНИЕ ПРОЗЫ И СТИХОТВОРНОЙ ФОРМЫ В ТВОРЧЕСТВЕ
ЛУКИАНА

Для изучения просиметра, т. е. чередования прозы и стиха, типичного для т. наз. мениппской сатиры, чрезвычайно ценно творчество греческого софиста, сатирика и памфлетиста II в. н. э. Лукиана, так как из-за того что не сохранились произведения Мениппа из Гадар, Лукиан является первым греческим автором, который пользовался действительно в необычной мере просиметром. (О зарождении просиметра в греческой литературе до Мениппа ср. нашу статью в SPFFBU E 14 1969, стр. 59—71.) Автор пытается установить каким образом Лукиан включал стихи в прозу, окружающую их, с целью составить цельную картину о месте и назначении просиметра в творчестве Лукиана. Для большей наглядности прилагается таблица с данными об общем количестве стихов в отдельных произведениях Лукиана.

DER WECHSEL VON PROSA UND VERS BEI LUKIANOS

Eine wertvolle Einsicht in das Wesen des Prosimetrum, d. i. des für die sog. Menippeische Satire charakteristischen Wechsels von prosaischer und metrischer Form, vermittelt das Werk des Sophisten Lukianos, der im 2. Jh. u. Z. als Satiriker und Pamphletist in die griechische Literatur eintrat. Von dem Werk des Menippos von Gadara selbst ist uns nichts erhalten geblieben, und so ist Lukianos der erste griechische Schriftsteller, bei dem wir die prosimetrische Form anhand eines umfangreichen literarischen Nachlasses untersuchen können (s. unsere Studie über die vormenippeischen Anfänge des Prosimetrum in der griechischen Literatur in SPFFBU E 14, 1969, S. 59-71). Um ein Gesamtbild von der Stellung und Funktion des Prosimetrum in Lukianos' Werk entwerfen zu können, versucht die Verfasserin zu ergründen, wie Lukianos den Vers in den prosaischen Kontext eingliederte. Die Daten der angeschlossenen Tabelle veranschaulichen die Versfrequenz in Lukianos' einzelnen Schriften.

